

Dkt. Anthony J. Tomasino, Uyahudi Kabla ya Yesu, Kipindi cha 3, Milki ya Uajemi

© 2024 Tony Tomasino na Ted Hildebrandt

Huyu ni Tony Tomasino na mafundisho yake kuhusu Uyahudi kabla ya Yesu. Huu ni kipindi cha 3, Milki ya Uajemi.

Tunapofika mwisho wa Agano la Kale, tunaona kwamba Wayahudi ni sehemu ya ufalme wa watu wanaojulikana kama Waajemi.

Sasa, Waajemi hawaonekani sana katika Agano la Kale. Wao si wahusika wakuu katika historia nyingi ya Israeli. Unajua, tunajua yote kuhusu Wamisri, tunajua yote kuhusu Wababiloni na mengi kuhusu Waashuri, lakini si sana kuhusu Waajemi, kwa sababu ni aina ya watu wa kigeni wa mbali.

Mbali pia kwa upande wa kabila lao. Waajemi ni sehemu ya kundi la watu wa Indo-Aryan waliohamia katika nchi za Mashariki ya Kati na kwa namna fulani wakakaa huko ili kukaa. Mara nyingi katika Biblia, tunasikia kuhusu Wamedi na Waajemi katika vitabu hivyo ambapo wametajwa.

Kwa mfano, katika kitabu cha Danieli, wanazungumzia Wamedi na Waajemi kana kwamba walikuwa kundi moja. Na kuna sababu ya hilo. Walikuwa na uhusiano wa karibu sana.

Lakini kwa mpangilio wa matukio, Wamedi walitangulia Waajemi. Kwa hivyo, ufalme wa Wamedi, kama unavyoona kutoka kwenye ramani hapa, ulikuwa mkubwa sana na ulishindana na falme zingine nyingi za wakati huo. Wamedi walifika Irani karibu mwaka wa 1500 KK.

Tunajua hili kwa sababu ya mabaki ya akiolojia. Kimsingi, walikuwa watu wa kuhamahama. Kwa hivyo, wapanda farasi, walipenda farasi wao, na farasi walikuwa sehemu muhimu ya utamaduni wao, na hata sehemu muhimu ya dini yao.

Lakini walipofika na kukaa chini na kuanza kujenga ufalme, kwa kweli walianza kuwa wachezaji katika ulimwengu wa kimataifa karibu mwaka 836 KK. Kwa mfano, wanahusika katika anguko la Milki ya Ashuru. Na pia walikuwa wachezaji katika tukio hilo lote.

Makabila ya Wamedi na watu wengine wa Indo-Aryan walioishi katika eneo hilo, kwa kweli waliunganishwa na jamaa mmoja aliyeitwa Cyaxares. Sasa, majina haya yote yamewekwa katika aina ya umbo la Kigiriki kwa sababu yamehifadhiwa kwa ajili yetu katika vyanzo vya Kigiriki hasa. Kwa hivyo, majina ya asili, bila shaka, yanatamkwa tofauti kidogo na haya.

Lakini Cyaxares ni kama mtu wa hadithi za kale katika historia ya Wamedi kuhusu uwezo wake wa kupanga na kuwaleta watu pamoja chini ya utawala wake. Na kupitia yeye, himaya iliundwa, himaya ambayo ilishindana na ile ya Babeli. Na hapa tunaweza kuona, kuhusu eneo la kijiografia, Himaya ya Umedi ilikuwa kubwa zaidi kuliko Himaya ya Babeli.

Haikuwa na watu wengi kwa sababu una maeneo makubwa ya watu hapa chini katika eneo la Rutuba la Hilali. Na eneo hili hapa ni ardhi nyingi tasa. Lakini kulikuwa na idadi ya watu walioungana pamoja chini ya Milki ya Kati.

Mojawapo ya watu hao walioungana chini ya Wamedi ilikuwa Waajemi. Kwa hivyo, Waajemi, kama Wamedi, walitoka katika maeneo ya Indo-Aryan. Kama wao, walikuwa wahamaji wa farasi wa asili.

Nao wakatulia na kuanza kuanzisha ufalme. Na ufalme huo ulishindwa na kuwa sehemu ya Milki ya Umedi. Kwa kweli hawawezi kutofautishwa kitamaduni na Wamedi, isipokuwa lugha yao ni tofauti kidogo.

Lugha ya Kiajemi, tofauti kidogo na ile ya Wamedi, mfumo wao wa uandishi ni tofauti kidogo na kadhalika. Lakini kuhusu usanifu majengo, kuhusu baadhi ya sifa zao za kitamaduni na kadhalika, ni sawa kabisa. Walikuwa watumwa wa Wamedi hadi 550 KK.

Mnamo 550, mtu mwingine alikuja ambaye angefanya mabadiliko makubwa katika mpangilio huo. Na huyo alikuwa mtu huyu kwa jina la Koreshi, ambaye tunamjua kama Koreshi Mkuu. Sasa, Koreshi anajulikana kwetu kutoka vyanzo mbalimbali.

Wagiriki walimpenda sana. Na hivyo, Herodotus, Ctesias, na Xenophon, walioishi muda mfupi baada ya wakati wa Koreshi, wote waliandika kumhusu. Na kisha, katika kisa hiki, tuna kazi adimu ya wenyeji inayozungumzia Koreshi na kazi yake na utawala wake.

Na huu ni uandishi wa kumbukumbu. Tunaita uandishi wa Behistun kwa sababu upo Behistun, ambapo unapatikana. Uandishi wa Behistun ulitengenezwa na Dario, ambaye alikuwa wa Koreshi, si mrithi wake wa mara moja, bali wafalme kadhaa baada yake.

Dario alisimulia kuhusu utawala wa Koreshi na kudai uhusiano na Koreshi. Kuna maswali kuhusu kama kweli alikuwa na uhusiano na Koreshi au la, lakini Dario alihalalisha utawala wake mwenyewe kwa kudai kwamba yeye na Koreshi walikuwa binamu. Kwa hivyo, kwa vyovyote vile, hii ni kazi ya ajabu, maandishi haya.

Bado kuna maswali kuhusu jinsi ilivyofanywa kwa sababu hata wanaakiolojia waliofanya ufafanuzi wa awali wa hili walikuwa wakizungusha kutoka kwenye kamba walipokuwa wakinakili herufi. Lakini ufunguzi wa maandishi hapa unasomeka, Mimi ni Dario, mfalme mkuu, mfalme wa wafalme, mfalme wa Uajemi, mfalme wa nchi, mwana wa Hystaspes, mjukuu wa Arsames, Mwahimenidi. Na ni neno hili hapa, Mwahimenidi, ambalo ni aina ya mahali anapodai uhusiano wake na Koreshi Mkuu kwa sababu Koreshi pia alidaiwa kuwa, si na Koreshi mwenyewe, bali na warithi wake kuwa Mwahimenidi.

Kwa hivyo, turudi kwa Koreshi. Je, alikuwa Mwahikameni? Hatujui kweli. Sasa ninachomaanisha na Mwahikameni ni kwamba namaanisha mzao wa Mwahikameni, ambaye wafalme wengi wa Uajemi wanadai kuwa na ukoo wa jamaa huyu kwa jina la Mwahikameni.

Kwa hivyo, tunaiita Milki ya Achaemenid, au nasaba ya Achaemenid. Huenda Koreshi alikuwa au la, lakini Dario na warithi wake walidai alikuwa, na labda kama njia ya kuhalalisha utawala wao wenyewe. Alikua mfalme wa Uajemi mnamo 560 KK.

Alijidhihirisha kuwa hodari sana vitani na akafanikiwa kupanua milki yake mwenyewe. Kazi yake na kuangusha baadhi ya falme zilizozunguka Milki ya Umedi vilimvutia sana mfalme wa Umedi. Na Mfalme Astyages aliamua kwamba njia bora ya kushughulika na mtu kama Koreshi ilikuwa kumfanya awe sehemu ya familia.

Kwa sababu, unajua, kama una mwanaume mwenye tamaa na uwezo mwingi, basi, unataka kuhakikisha kwamba yuko upande wako. Na kwa hivyo Astyages alimwoza Cyrus kwa binti yake mwenyewe, akifikiri kwamba hilo lingemfanya awe katika mstari. Naam, alikuwa amekosea.

Kwa sababu mnamo 555 KK, Koreshi aliasi dhidi ya Astyages, na kumhamisha, na kumtoa katika utawala wa himaya, na kubadilisha Milki ya Umedi kuwa Milki ya Uajemi. Sasa, nini kilimtokea baba mkwe wa Koreshi? Naam, alibaki kuwa mfalme. Kwa kweli, mnamo 550 KK, wakati ushindi ulipokamilika, Koreshi akawa mfalme, na Astyages akawa mmoja wa wafalme wake wateja.

Hii ilikuwa aina moja ya njia zake kuu za uendeshaji ni kwamba wakati wowote alipoweza kuipanga, aliwaweka watawala wa eneo hilo katika nafasi zao, akijaribu tu kushinda uaminifu wao badala ya kujaribu kuwaondoa, au kuwaponda, au chochote kile. Kwa hivyo, alipomshinda Lydia mnamo 547 KK, anafanikiwa kudumisha sera hii ya uvumilivu na sera hii ya kuwaweka wenyeji katika mstari kwa kubadilisha kidogo iwezekanavyo. Sasa, bila shaka, watu hawa wanapaswa kulipa kodi zao na heshima yao, hiyo ni kawaida ya himaya, lakini kwa sehemu kubwa, waligundua kuwa maisha chini ya Waajemi hayakubadilika kwa njia yoyote kali sana.

Sasa, ilikuwa muda mrefu baada ya kuanzishwa na kupanuka kwa Milki ya Uajemi kabla hajaelekeza mawazo yake kwa Babeli. Na Wababeli walikuwa wakiingiwa na wasiwasi sana, kwa sababu Koreshi alikuwa akizunguka na kupanuka kwa ushindi wa falme hizi mbalimbali, mataifa, na maeneo yaliyowazunguka, lakini walikuwa wakiiacha Babeli peke yake kwa sehemu kubwa. Lakini, wakati huu wote, Koreshi alikuwa akiendesha aina tofauti ya vita.

Alikuwa akiendesha, kile tunachoweza kukiita vita vya propaganda. Koreshi, kwa namna fulani, alikuwa mtaalamu wa propaganda. Alikuwa amewatangazia Wababeli, kupitia wajumbe wake, kwamba angekuja huko si kama mshindi bali kama mkombozi.

Alijifanya kama rafiki wa miungu. Kwa kweli hatujui dini ya Koreshi ilikuwa nini, kwa njia. Tunadhani kwamba labda ilikuwa aina hii ya ushirikina wa kawaida wa Irani ambao ulikuwa maarufu sana kabla ya kuibuka kwa Uzoroastrianism, ambayo nitazungumzia baada ya muda mfupi.

Lakini, moja ya mambo yaliyomsaidia Koreshi hapa ni kutopendwa sana kwa mfalme wa mwisho wa Babeli, ambaye alikuwa jamaa aliyeitwa Nabonido. Sasa, hili ndilo tatizo halisi la Nabonido. Una mfalme huyu mwenye tamaa na uwezo ambaye anashinda kila kitu kinachokuzunguka, na Nabonido anafanya nini? Anaenda likizo.

Kwa kweli hatujui Nabonido alikuwa wapi wakati Koreshi aliposhinda Babeli. Lakini tunachojua ni kwamba Nabonido alikuwa amefanikiwa kuwafanya kila mtu akasirike naye kabla ya kuondoka. Sababu kuu ilikuwa ni kwa sababu alikuwa mrekebishaji wa kidini.

Mungu mkuu wa Babeli alikuwa jamaa aliyeitwa Marduk. Kufikia wakati tunapoingia katika Agano la Kale, tusichanganyike na Marmaduke, kwa njia, huyo ni mbwa mkubwa katika vitabu vya katuni. Hata hivyo, Marduk alikuwa mungu wa dhoruba, na kufikia wakati wa Koreshi, maandishi mengi ya kidini ya Babeli yalimtambua Marduk kama mfano wa miungu yote.

Ni jambo la kushangaza sana kusoma baadhi ya maandishi kutoka kipindi hiki kwa sababu karibu yanakaribiana na karibu yanafanana na imani ya Mungu mmoja, huku ibada yao kwa Marduk ikiwa mfano wa miungu mingine yote ya Wababiloni ya Kigiriki. Lakini Nabonido hana hilo. Nabonido, badala ya kujitoa kwa mungu Marduk, ambaye kwa kawaida amekuwa mungu wa watu wa Wababiloni, anajitupa kumwabudu mungu wa mwezi, Sin.

Anaanza kuwanyima haki za kisheria mahekalu ya Marduk, na anaanza kutupa pesa kwenye mahekalu ya mungu wa mwezi. Sasa, hii, bila shaka, ilikuwa nzuri kwa watu ambao walikuwa waumini wa mungu wa mwezi lakini haikuwa nzuri sana kwa watu

wa kawaida waliompenda Marduk. Unaweza kufikiria jinsi ingekuwa kama rais wa Marekani angetangaza, kuanzia sasa, tutakuwa Wabudha katika nchi hii.

Ubuddha ni dini ya Marekani. Na, tuseme tu, tutawapa Wabuddha aina zote za punguzo la kodi, na kila mtu mwingine atalazimika kuanza kulipa sehemu yake ya haki. Na hiyo ni kama ilivyotokea Babeli kwa Nabonidus.

Kwa hivyo, Koreshi alifanya urafiki na makuhani wa Marduk, na akawaambia ni aibu gani kwamba mungu wao alikuwa akipuuzwa, na kwamba dini ya watu ilikuwa ikikanyagwa na Nabonido. Na kwa hivyo, anajionyesha kama mkombozi mkuu. Atawakomboa watu wa Babeli kutokana na uzembe na uasi wa Nabonido.

Cha kufurahisha, bila shaka, neno hilo lilifika pia kwa Yuda kwa sababu katika kitabu cha Isaya, katika Isaya sura ya 45, tunasoma kuhusu Koreshi, ambaye atakuwa mkombozi mkuu aliyepakwa mafuta na Bwana ili kuwatoa watu wa Yuda kutoka utumwani mwao pia. Lakini, Koreshi aliota ndoto, na anaiandika hii katika moja ya maandiko yake, ambapo anasema kwamba mungu Marduki alimtokea katika ndoto yake na kusema, tafadhali njoo uwaokoe watu wangu kutoka kwa mdanganyifu huyu mwovu Nabonido. Tafadhali njoo uwaachie huru na unirudishe mimi, Marduki, mahali pangu pazuri.

Kwa hivyo, Oktoba 29, 539 KK, Koreshi alivamia Babeli. Hatujui jinsi hili lilivyotokea hasa. Kuna uwezekano.

Simulizi moja inasema kwamba alielekeza mto kwenye njia na kwamba kwa kuelekeza mto kwenye njia, aliweza kuingia Babeli. Na hili lilihojiwa sana kwa sababu ilidhaniwa kwamba mito ilikuwa na kina kirefu sana, lakini uchimbaji wa hivi karibuni umeonyesha kwamba inawezekana kwamba mto uliopitia chini ya malango ya Babeli na kupitia jiji ulikuwa na kina cha futi 12, na kwamba katika maeneo fulani, ingewezekana kuvuka mto huo na labda kukata maji. Kwa hivyo, hiyo ni uwezekano mmoja.

Uwezekano mwingine ni kwamba alikuwa na msaada ndani kwa sababu hakika hatungewapita makuhani wa Marduk ili kufungua malango na kuyaacha wazi, unajua. Loo, jamani, je, tulisahau kufunga lango hilo? Loo, wapendwa wetu, unajua. Lakini kwa vyovyote vile, Babeli ilichukuliwa kwa umwagaji damu mdogo sana na kumsifu Koreshi kama, tena, mkombozi wao.

Huu ni maandishi yanayoitwa Silinda ya Koreshi, na yalipatikana na yamefafanuliwa, na maneno yake yameandikwa na watu wa Babeli. Anasema mimi ni Koreshi, mfalme wa dunia, mfalme mkuu, mfalme mkuu, mfalme wa Babeli, mfalme wa nchi za Sumeri na Akadi, mfalme wa kitu, robo nne za dunia, mwana wa Cambyeses, mfalme mkuu, mfalme wa Anshan, mjukuu wa Koreshi, mfalme mkuu, mfalme wa Anshan, mzao wa Thespis, mfalme mkuu, mfalme wa Anshan, kizazi cha ukoo wa kifalme

usioisha. Jambo moja unaloliona hapa ni kwamba hataji chochote kuhusu Achaemenes.

Kwa hivyo, unajua, sawa. Lakini hata hivyo, ni nani anayetawala miungu Bel, huyo ni Marduk, na Nabu, mungu mwingine wa kitamaduni wa Babeli, wanaothamini, ambaye ufalme wake wanautamani kwa mioyo na raha zao. Nilipoingia Babeli kwa nia njema, nilikuwa nimeweka kiti cha serikali katika jumba la kifalme la mtawala huku kukiwa na shangwe na furaha, labda sio kutia chumvi.

Marduk, mungu mkuu, aliwashawishi wakazi wa Babeli wenye ukarimu kunipenda. Na nilitafuta kumwabudu kila siku wakati wanajeshi wangu wengi na idadi kubwa walipoingia Babeli kwa amani na kutembea bila usumbufu katikati ya Babeli. Sikumruhusu mtu yeyote kuwatisha watu wa nchi ya Sumer na Akad.

Hii ilikuwa sera ya Koreshi kwa ujumla. Hakuwaruhusu wanajeshi wake, kwa kweli, kuwatisha wenyeji. Alijifanya kama rafiki wa miungu yote, kama mtu ambaye angezunguka na kutenda mema.

Na alitoa pesa nyingi kwa mahekalu mengi. Kwa njia hii, alishinda mioyo ya makuhani. Na mara nyingi, bila shaka, watu walimfuata, akishinda mioyo ya makuhani.

Kuhusu wakazi wa Babeli, ambao, kinyume na mapenzi ya miungu, walitumwa, niliondoa corvée, ambayo ilikuwa kinyume na hadhi yao ya kijamii. Niliwaachilia huru watumwa wote. Unajua mtu gani huyu? Nilileta utulivu katika makazi yao yaliyochakaa, hivyo kukomesha misiba na utumwa wao.

Marduk, bwana mkuu, alifurahishwa sana na matendo yangu na akafurahi. Na kwangu mimi, Koreshi, mfalme niliyemwabudu, na kwa Cambyses, mwanangu, mzao wa viuno vyangu, na kwa askari wangu, alitoa baraka zake kwa neema. Na kwa roho nzuri mbele yake, tulisimama kwa amani na kumsifu kwa furaha.

Kwa hivyo huyo ni Koreshi akielezea mwenyewe na mitazamo yake mwenyewe. Koreshi aliweza kueneza himaya yake katika karibu Mashariki yote ya Karibu ya kale, hadi Asia Ndogo, Uturuki, na bila shaka, hadi katika nchi za Israeli, hadi karibu kabisa hadi mipaka ya Misri. Hakushinda Misri, bali alienea kwa muda mrefu.

Aliendelea kuwa maarufu kwa raia wake katika maisha yake yote. Mengi ya haya yalikusiana na ukweli kwamba alikuwa mfadhili wa madhehebu ya wenyeji na watu wa asili. Aliweka pesa katika miradi ya ujenzi upya.

Bila shaka alikuwa muhimu katika ujenzi wa awali wa Yerusalemu alipowarudisha mateka nyumbani. Alitumia sera za uvumilivu wa kidini na kitamaduni, ambazo zilikuwa za ajabu siku hizo—si za ajabu kama tunavyoweza kufikiria.

Ukweli ni kwamba, tunasikia hadithi katika Biblia za Nebukadneza Mkuu akiweka sanamu ya dhahabu na kuwalazimisha watu wote kuiabudu sanamu ya dhahabu na kadhalika. Kwa kweli, aina hiyo ya kitu ilikuwa nadra katika ulimwengu wa kale, lakini Koreshi aliinua uvumilivu hadi kiwango kipyaa. Na kwa kweli, kama ninavyosema, alijionyesha kama rafiki wa miungu.

Koreshi hakuwa mratibu mzuri. Sasa, aliunganisha himaya yake kwa nguvu ya haiba yake mwenyewe. Na kwa hivyo hakujenga miundo ambayo ingehakikisha mafanikio yake yanaendelea.

Hilo lingempeleka mfalme mwingine kufanya hivyo. Kwa kweli hatujui haswa ni lini alikufa. Kwa kweli hatujui jinsi alivyokufa.

Wengi wanaamini alikufa mwaka wa 530 katika vita dhidi ya kundi lililoitwa Waskiti, ambao walikuwa aina ya watu wa kaskazini ambao walikuwa wapenda vita sana, tena, na walisababisha matatizo mengi katika mipaka ya kaskazini ya himaya. Lakini kaburi la Koreshi lilikuwa rahisi sana na halikupambwa kwa mtu ambaye alikuwa ametimiza mengi kama alivyotimiza. Ungefikiri angekuwa na aina fulani ya mnara mkubwa, ambao ungevutia macho na kuvutia.

Lakini hapana, ilikuwa rahisi sana. Kulingana na rekodi za Kigiriki, kulikuwa na maandishi rahisi ambayo yalisema kitu kama, hapa kuna Koreshi; Nilishinda ulimwengu, kwa hivyo tafadhali usinionee wivu, mnara wangu mdogo hapa. Na kwa kweli, ulikuwa kama mnara mdogo na wa kawaida.

Na kwa mtu mkuu kama huyo, aina ya heshima inayofaa na rahisi. Kwa hivyo, Koreshi aliwafanyia nini Wayahudi? Katika Isaya 45, anaelezewa kama mpakwa mafuta wa Bwana, mkombozi aliyechaguliwa na Mungu. Na katika sura hiyo hiyo ya kitabu cha Isaya, inasema, ingawa hunijui, nimekushika mkono, nami nitakuongoza na kukupa mafanikio.

Kwa hivyo, Bwana anakubali kwamba Koreshi hakuwa Yahweh. Hakuwa mwabudu wa Bwana. Na bado Mungu alibariki kazi yake kwa sababu alikuwa akifanya kazi ya Bwana.

Sera zake ziliwaruhusu mateka Wayahudi kutoka Babeli kurudi Yerusalemu. Wimbi la awali la waliorudishwa huenda lilikuwa dogo sana. Lakini hata hivyo, hili lilianza kuweka msingi wa kujenga upya nchi ya Yuda na hasa mji wa Yerusalemu.

Inawezekana sana kwamba alikuwa na nia ya kujenga upya hekalu huko Yerusalemu na alikuwa ametoa ufadhili na wafanyakazi kufanya hivyo. Lakini haikukamilika wakati wa uhai wake. Na hatujui kwa nini, kusema ukweli.

Ni aina fulani ya fumbo la ajabu. Kwa hivyo Shesh Bazar, aliyetumwa, alikuwa mshiriki wa familia ya kifalme. Na bila shaka, Shesh Bazar alipofika Yerusalemu, kulikuwa na hisia miongoni mwa watu kwamba siku za utukufu zilikuwa karibu kurejeshwa na kwamba ukoo wa kifalme wa Daudi ungerudi na wangekuwa ufalme tena.

Lakini haikutokea. Shesh Bazar kwa namna fulani hutoweka tu. Na hekalu halijakamilika katika utawala wake na halijakamilika hadi baadaye sana .

Tena, kuna uwezekano mkubwa, Koreshi alitoa fedha za serikali kwa ajili ya ujenzi upya wa Yerusalemu. Hata hivyo, labda jambo muhimu zaidi ni kwamba alitoa fursa kwa Wayahudi kuanza kuunda taifa tena na kujiona kama watu tena waliokuwa na tumaini na mustakabali. Mojawapo ya mambo tunayopaswa kukumbuka kuhusu kipindi hiki, ingawa, ni kwamba mambo yote hayakuenda vizuri ulipokuwa na ongezeko hili la watu wakirudi kutoka Babeli.

Unafikiria kuhusu kilichotokea hapa. Kwa hivyo, mwaka wa 587, 586 KK, Wababeli waliteka Yerusalemu. Waliharibu sehemu kubwa ya jiji.

Wanaharibu ukuta wa jiji na majengo mengi. Wanaharibu hekalu. Wanawachukua matajiri wote, matajiri na watu mashuhuri na kuwapeleka Babeli.

Naam, Yerusalemu ulikuwa mji ambao, wakati huo, ulikuwa na vitongoji kadhaa, hasa watu waliokuwa wamehamia katika eneo hilo ili kutoroka uharibifu wa majeshi na kadhalika. Jiji la Yerusalemu lilipoondolewa ghafla na watu, halikukaa hapo tupu. Watu wengi waliokuwa wakiishi katika maeneo yanayozunguka jiji kisha wakahamia Yerusalemu na kukaa katika nyumba hizo na katika ardhi na maeneo ambayo hapo awali yalikuwa yanamilikiwa na watu matajiri sana.

Naam, sasa watu hao wanarudi Yerusalemu na kusema, tunataka nyumba zetu zirudi. Kulikuwa na mvutano mwingi, machafuko mengi ya kijamii, na vurugu huko Yerusalemu wakati huo. Na huu ndio mwanzo wa msugungano huo kati ya watu waliochukuliwa kuwa wenye hekima, wema, waangalizi wa Wayahudi na watu wa nchi.

Mambo kadhaa ya ajabu yalitokea hapa. Mojawapo ya mambo yaliyotokea ni wakati watu hawa walipokuwa hapa Babeli, walikuwa wamezoea utamaduni kwa kiasi fulani. Sasa nimezungumzia kidogo kuhusu jinsi walivyovutiana katika safu zao na kutazamana kwa ajili ya usaidizi.

Na wako huko nje katika nchi ya kigeni. Wanajaribu kuhifadhi utambulisho wao na wanajenga miundo hii ili kuhakikisha wanadumisha utambulisho wao. Lakini kwa upande mwingine, wanapaswa kuishi mahali hapo.

Kwa hivyo, wanafanya nini? Wanaanza kutumia lugha ya watu huko juu. Kiaramu kinakuwa lugha ya watu waliosoma, watu matajiri. Sasa wanarudi Yerusalemu ambapo Kiebrania bado kinazungumzwa miongoni mwa watu wa tabaka la chini.

Kwa hivyo, tayari una aina hii ya mgawanyiko wa ajabu. Unaweza kujua ni nani watu wa tabaka la juu dhidi ya nani watu wa tabaka la chini kwa lugha wanayozungumza. Na cha kushangaza, ni watu wa tabaka la chini wanaozungumza Kiebrania, si watu wa tabaka la juu.

Kiebrania hatimaye kikawa kama lugha ya msomi. Lakini Kiebrania kiliendelea kuwa lugha hai kwa muda mrefu. Hata hadi wakati wa Yesu, tunaweza kuona kwamba Kiebrania kilikuwa lugha inayozungumzwa bado katika siku hizo sokoni kwa sababu tuna maandishi ya lugha mbili kutoka kwa vitu kama vile mitungi ya zeri na vitu vya aina hii kutoka kipindi hicho.

Kwa hivyo, lugha ya Kiebrania iliendelea, lakini Kiebrania chenyewe kilikuwa na mgawanyiko huu kati ya lugha ya watu wa kawaida, aina ya Kiebrania chafu, na kisha lugha ya wasomi, ambayo hatimaye ingekuwa kile tunachokiita Kiebrania cha Mishnaic. Lakini hiyo ni hadithi tofauti. Kwa hivyo tena, chini ya Koreshi, kuna uwezekano mkubwa ujenzi wa hekalu ulianza.

Lakini kwa sababu fulani, ililia hadi ikasimama na isingechukuliwa tena kwa muda. Sasa, baada ya siku za Koreshi, tuna karibu kinyume chake, hali ya mambo na mwanawe Cambyes. Cambyes hana utawala mrefu.

Alitawala kwa miaka kadhaa, lakini Koreshi alimtaja mrithi wake. Tulimwona akitajwa hapo kwenye silinda ya Koreshi kama mwanawe mpendwa. Na alikuwa ametajwa kuchukua nafasi baada ya kifo cha Koreshi.

Inawezekana kwamba Cambyes alimuua kaka yake mwenyewe ili kupata nafasi yake kwenye kiti cha enzi. Hii, tena, inaweza kuwa sehemu ya propaganda ya Kigiriki. Hatujui.

Lakini kulingana na hadithi hiyo, alikuwa na kaka mmoja kwa jina la Bardia ambaye aliuawa na Cambyes kama njia ya kuhakikisha kwamba hakutakuwa na wapinzani. Cambyes huyu pia anajulikana kwa jina la Smerdis, ambalo ni la kucheakesha. Lakini kutokana na masimulizi tunayosoma, Smerdis huyu pia anajulikana kama Pseudo-Smerdis kwa sababu inaonekana jamaa huyu alichukua nafasi ya ndugu wa Cambyes, jamaa mmoja kwa jina la, Smerdis, ambaye alitokea tu kufanana na ndugu wa Cambyes.

Sijui. Lakini kwa vyovyote vile, hiyo ndiyo hadithi. Hapa tunayo.

Cambyes anakuwa mfalme. Inaonekana anamuua kaka yake. Na kisha inaonekana jamaa huyu mwingine, Smerdis , anasema, mimi ni kaka yake Cambyes, Bardia.

Ningepaswa kuwa mfalme. Naam, Cambyes anaamua kwamba ataongeza Misri kwenye milki ya Uajemi. Na anashuka hadi Misri.

Na mnamo 525 KK, alishinda Misri. Anatangazwa kuwa farao wa Misri. Sasa, cha kufurahisha ni kwamba, tofauti na Koreshi, Cambyes alikuwa na mtazamo wa kutovumilia, hasa kuelekea dini ya Misri.

Wamisri walikuwa na fahali huyu aliyeitwa Apis Bull. Fahali wa Apis, ngoja nisimame hapa kwa dakika moja. Fahali wa Apis aliaminiwa na Wamisri kuwa mwili wa mungu Ra, mungu wa jua.

Na kwa hivyo kila wakati fahali anapokufa, wanamtia dawa ya kuoza fahali. Na kisha fahali mpya angechukua nafasi yake, ambayo ingekuwa mwili mpya wa mungu wa jua. Hadithi inasema kwamba Cambyes alipokuwa Misri, kwa sababu fulani, alijichukulia jukumu la kumuua fahali huyu.

Na, bila shaka, hilo halikujifanya kuwa la kujivunia Wamisri. Kwa hivyo, alifanya hivi? Hatujui. Tunachojua ni kwamba Wagiriki wanapenda kusimulia hadithi hiyo.

Naam, wakati Cambyes yuko Misri, huyu Bardiya au Smerdis au yeyote yule, anaamua kwamba atajitangaza kuwa mfalme, mfalme halali wa Milki ya Uajemi. Na kwa hivyo, ingawa watu hawa wote wamechanganyikiwa kwa sababu huyu jamaa anafanana sana na kaka yake Cambyes, Cambyes huko Misri kwa namna fulani hawezi kufanya chochote kuhusu hilo. Sasa, Bardiya anajipendekezaje kwa watu? Naam, mara moja anatangaza likizo ya kodi.

Unajua nini? Mimi sasa ni mfalme. Hakuna mtu anayepaswa kulipa kodi. Naam, jamani.

Kwa hivyo ghafla, amekuwa maarufu sana kwa watu. Naam, Cambyes anajua hawezi kuacha hili lipite. Kwa hivyo, anaanza kurudi haraka kuelekea Uajemi.

Anakufa njiani kuelekea Uajemi. Sasa, watu wengi wanafikiri alijiua kwa sababu wanafikiri kwamba kosa lake la kumuua kaka yake lilikuwa limefichuliwa. Wanasema kwamba labda Bardiya huyu alikuwa kaka yake.

Tena, mafumbo ya kila aina kuhusu hili. Herodotus, jinsi anavyosimulia hadithi, ni kwamba ilikuwa ajali, lakini ajali iliyoamriwa na Mungu, kwamba alikuwa amepanda farasi wake, na upanga wake kwa namna fulani ukafanikiwa kumchoma mahali pale pale alipomchoma fahali wa Apis. Na kwa hivyo, ilikuwa ni adhabu ya Mungu kwamba alikufa, kulingana na Herodotus.

Hatujui alikufa vipi. Hatujui kwa nini alikufa. Tunajua alikufa.

Na kwa hivyo, tuna jamaa huyu huko Uajemi anayejiita ndugu wa Cambyses. Na tuna watu wengine, baadhi ya wakuu wa Uajemi ambao hawampendi jamaa huyo. Na hasa hapa, tunamzungumzia Dario Mkuu, ambaye anatuambia kwa nini na jinsi alivyolazimika kumng'oa mfalme wa uwongo, Bardiya huyu, ndugu huyu bandia, kwa msaada wa baadhi ya watu mashuhuri.

Ni hadithi nzuri sana, jinsi Herodotus anavyoisimulia, na maandishi ya Behistun pia yanatuambia jambo fulani kuhusu hadithi hiyo. Tunachoweza kusema ni kwamba aliwaunganisha wakuu saba wakubwa dhidi ya Bardiya, na wakafanya makubaliano kwamba wangemwondoa Bardiya madarakani, kisha wangechagua miongoni mwao ni nani angekuwa mrithi wa ufalme. Dario anadai kuwa binamu wa Koreshi Mkuu, jambo ambalo lingeonekana kumpa sifa halisi ya kuwa mfalme mpya.

Lakini jinsi anavyokuwa mfalme haina uhusiano wowote na ukoo wake sana. Na tutafikia hadithi hiyo baada ya muda mfupi hapa. Lakini tulichogundua ni kwamba mara tu tutakapowaunganisha wakuu saba... Chukua muda kusimulia hadithi hii hapa.

Kulingana na maelezo yaliyotolewa na Herodotus, wakuu saba mashuhuri waliamua kuwa na shindano la nani angekuwa mfalme mpya wa Milki ya Uajemi. Nao waliamua kufanya hivyo kwa kutumia farasi wao. Na mtu ambaye farasi wake alikuwa wa kwanza kutoka kwenye zizi lake asubuhi angekuwa mfalme wa Milki ya Uajemi.

Haionekani kama njia bora ya kumchagua mfalme, kwa kweli. Lakini kwa namna fulani, ina aina ya uhalisi kwa sababu tunajua kwamba Waajemi walikuwa wamejikita sana kwenye farasi zao na waliona farasi wao kama aina ya upanuzi wa uungu na aina hii ya kitu. Lakini kwa vyovyote vile, farasi wa Dario aliweza kuibuka kwanza kwa hila za werevu sana kutoka kwa bwana harusi wake.

Na hivyo Dario akawa mfalme wa Milki ya Uajemi. Sasa, watu wa Uajemi na maeneo mengi waliyoyateka hawakuwa wazuri na hili. Walipenda kuwa na likizo za kodi.

Lakini Dario mara moja anajikuta na mfululizo wa maasi mikononi mwake. Na kwa hivyo, inabidi ayaache. Pia anagundua kuwa makoloni kadhaa ya Ugiriki huko Asia Ndogo yameamua kudai uhuru wao wakati huu.

Na anafanikiwa kuwashinda chini ya mamlaka ya Waajemi pia. Nyongeza nyingine katika ufalme wake, Makedonia na Thrace zinavuka na kuingia katika ufalme wa watu wa Kigiriki. Aliweza kuongeza ufalme huu katika ufalme wake pia.

Kwa hivyo, kufikia wakati anapomaliza, Dario alikuwa amefanikiwa kukusanya ufalme mkubwa wenye nguvu. Baadhi ya mambo aliyofanya yameandikwa katika maandishi ya Behistun . Lakini mambo mengine tunayapata kutoka vyanzo vingine kwa sababu hata baadhi ya wanahistoria wa Kigiriki walivutiwa sana na Dario.

Mojawapo ya mambo aliyofanya ni sarafu sanifu. Aliunda sarafu inayoitwa derrick. Unajua, iite jina lako mwenyewe.

Naam, ndiye aliyebuni kitu hicho, kwa nini basi isiwe hivyo? Lakini sarafu moja ingeweza kutumika katika Milki yote ya Uajemi. Hii ilikuwa mara ya kwanza mtu yeyote kufikiria kufanya kitu kama hiki. Kwa hivyo, ilikuwa aina ya mafanikio ya kushangaza ambayo yangekuatwa na kunakiliwa na watu wengi baadaye.

Jambo lingine alilofanya, alipanga upya himaya hiyo katika 20, tunachokiita satrapi, au tunachoweza kukiita mikoa au wilaya za utawala. Na juu ya kila moja ya hizi, aliweka gavana. Na gavana alikuwa mzaliwa wa himaya hiyo, wa eneo hilo.

Kwa hivyo, walikuwa wakiripoti, watu walikuwa wakiripoti kwa mtu aliyefanana nao, ambaye alizungumza lugha yao, ambaye alijua utamaduni wao. Na kisha wakuu hawa wa maliwali, maliwali waliripoti kisha, bila shaka, moja kwa moja kwa mfalme. Aliunda mfumo wa kwanza wa posta.

Kabla ya wakati wa Dario, ikiwa watu walitaka kupeleka ujumbe kutoka sehemu moja hadi nyingine, kwa ujumla walikuwa na wakati mgumu sana kufikisha ujumbe kwa sababu inabidi kupitia njia kadhaa tofauti na kadhalika. Dario aliunda mfumo kwa kutumia maandishi ambao wangeenda kutoka sehemu moja hadi nyingine ili ujumbe uweze kuchukuliwa kutoka sehemu moja ya himaya hadi sehemu zake za mbali kwa muda mfupi sana. Unasikika unafahamika? Huu ulikuwa mfano wa Pony Express ambao ulitumika nchini Marekani kwa muda mfupi sana kwa sababu ulibadilishwa hivi karibuni na telegrafu.

Lakini kwa vyovyote vile, Pony Express iliundwa kihalisi kulingana na mfumo wa posta wa Darius. Herodotus aliandika kitu kuhusu kauli mbiu ambayo maandishi walitumia, ambayo ilipitishwa na mfumo wa posta wa Marekani. Unaweza kukumbuka, ikiwa una umri wa kutosha, mvua wala theluji wala giza la usiku havitazuia wasafiri hawa wasifanye miadi yao iliyopangwa.

Pia aliweka uwiano wa thamani ya dhahabu na fedha, jambo ambalo lilikuwa mafanikio ya ajabu kwa sababu ilimaanisha kwamba kila mtu alijua thamani ya pesa zao. Sarafu, uwekaji wa viwango vya dhahabu na fedha, mambo haya yote yaliweka himaya katika msingi imara sana wa kifedha. Aliandika kanuni za sheria.

Na hii ni moja ya mafanikio ya Dario ambayo yanaonekana wazi kwa Wayahudi. Kwa hivyo hapa una himaya hii kubwa inayoenea kutoka India hadi Misri. Labda makabila mia moja tofauti huko.

Wengi wao walikuwa na sheria zao wenyewe. Wengi wao walikuwa na desturi zao wenyewe. Na Dario, kwa sehemu kubwa, alikuwa sawa na kuwaacha watu wawe na sheria zao wenyewe na desturi zao wenyewe, kwa sehemu kubwa.

Hata hivyo, alitaka sheria hizo na desturi hizo ziandikwe. Alitaka ziwe sanifu. Kwa hivyo, kwa mfano, hebu tuwachukulie Wayahudi hapa kama mfano mzuri.

Una Wayahudi wanaoishi Yudea. Una Wayahudi wanaoishi Uajemi. Una Wayahudi wanaoishi Misri.

Sasa, tuseme Myahudi anayeishi Uajemi anasema, Naam , unajua, siwezi kufanya kazi Jumamosi, Jumapili, au Jumatatu, kwa sababu hizo ni siku zangu za Sabato. Inasema hivyo sawa katika sheria zangu, pinga. Ilhali, unajua, Wayahudi huko Yudea wanasema, Hapana, ni Jumamosi tu.

Kwa hivyo Dario angejuaje sheria za Wayahudi? Naam, alitaka sheria hizo zote ziandikwe. Na alitaka zile zilizo sawa. Na hii ingekuwa sera katika himaya yote ya Uajemi.

Na tutaona hili baadaye, ambapo hili litatumika tena. Lakini kwa sababu ya sera hiyo, sheria za Wayahudi zikawa seti ya vitendo sawa zaidi. Ungejua Myahudi alikuwa nini huko Uajemi.

Ungejua Myahudi alikuwaje huko Yudea. Ungejua Myahudi alikuwaje huko Misri, kwa sababu wote walitii sheria zile zile. Na hilo, bila shaka, ni taifa moja tu, kwa sababu kulikuwa na watu wengine pia, watu wengine wengi.

Alikuwa na sheria za msingi ambazo watu wote walipaswa kuzielewa na kuziheshimu. Unajua, unapaswa kulipa kodi zako. Huwezi kuwaua majirani zako.

Huruhusiwi kuvamia jamii ya jirani au kitu chochote cha aina hiyo. Lakini wakati huo huo, alikuwa tayari kuwaruhusu watu kufanya mambo yao wenyewe mradi tu ilikuwa wazi mambo yao wenyewe yalikuwa nini. Na jambo lingine, pia, ni kwamba kama Koreshi, alijenga majumba mengi na mahekalu mengi.

Kwa hivyo, Dario angeweza kuchukua ufalme chini ya hali fulani ya kivuli, lakini, aliweka Milki ya Uajemi kwenye misingi imara sana, na mafanikio yake yangeigwa na watawala wengi watakaofuata. Kwa hivyo hasa baadhi ya mambo aliyowafanyia Wayahudi, moja ya mambo yalikuwa kwamba alikuwa mtu aliyemtuma Zerubabeli Yerusalemu kujenga upya hekalu. Zerubabeli alikuwa mzao wa Mfalme Daudi.

Na tena, uwepo wa mtu huyu huko Yerusalemu ulikuwa tukio kubwa la kushangilia. Na tuna manabii kama Zekaria na wengine ambao wanafurahi kuhusu uwepo wa Zerubabeli. Na tuna mstari huo mzuri ambao watu hupenda kuunukuu nje ya muktadha, unajua, si kwa nguvu, si kwa nguvu, bali kwa roho yangu, asema Bwana.

Naam, soma jambo lote. Maneno hayo yanaelekezwa kwa Zerubabeli. Si kwa uwezo, si kwa nguvu, bali kwa roho yangu, asema Bwana Mungu.

Na anasema kwamba kuna barabara mbaya mbele yako, Zerubabeli. Nitaifanya barabara hiyo kuwa tambarare. Sasa, hekalu limejengwa upya katika kipindi hicho.

Hata hivyo, ni jambo la ajabu kwa sababu Zerubabeli ameondoka hekalu lilipokamilika. Hatujui kilichompata Zerubabeli. Ni sawa na hali ya Sheshbazar , ambaye alikuwa ametangulia.

Inaonekana kama anatoweka kutoka kwenye hadithi. Kwa hivyo hatujui. Tunajua kwamba aliweka misingi ya hekalu.

Tunajua kwamba alihusika katika kuanzishwa kwake chini ya ufadhili wa Dario. Lakini inaonekana, hakuwa na jukumu la kukamilisha. Kwa hivyo, ni fumbo fulani.

Kwa hivyo, ilikuwa chini ya Dario, hata hivyo, na katika wakati wake ndipo hekalu lilikamilishwa, 515 KK. Alihimiza usanifishaji wa sheria za Kiyahudi kama sehemu ya mchakato wake wote wa usanifishaji. Huenda ikawa kazi yake na sera zake ndizo zilizohimiza usanifishaji wa maandiko matakatifu.

Sasa, itakuwa baadaye kidogo kwamba jamaa anayeitwa Ezra atakuja. Na kwa kawaida, watu humtaja Ezra kama aliyehusika na kuunda kama Biblia ya kwanza. Lakini hakika Ezra, nadhani, ndiye mnufaika wa mchakato ulioanza katika siku za Mfalme Dario.

Alihimiza kuenea kwa Wayahudi katika himaya yote. Alifanyaje hivyo? Kwa kuifanya iwe salama na kuunda fursa. Ilikuwa salama kwa Wayahudi kwenda Uajemi.

Ilikuwa salama kwao kwenda Asia Ndogo. Ilikuwa salama kwao kwenda Misri. Katika sehemu yoyote katika himaya ya Dario, usafiri ulikuwa salama kiasi.

Hakukuwa na wasiwasi mwingi kuhusu kushambuliwa au kunyanyaswa kwa sababu ya asili yako ya kitaifa, kwa sababu kila mtu ni sehemu ya himaya ya Uajemi. Na hivyo, aina ya utafuta kuhusu kuwa sehemu ya Uajemi wakati huo. Na unaweza hata kusema hisia chanya kuhusu hilo.

Sasa, moja ya matukio makubwa na moja ya matukio makubwa katika historia ya dunia ni mgongano wa kwanza kati ya Mashariki na Magharibi, Vita vya Uajemi. Kwa hivyo, unaweza kuona katika ramani hii hapa, kando ya pwani hii kuna idadi ndogo ya madoa mekundu. Na hayo yote ni makoloni ya Ugiriki, makoloni ambayo yalianzishwa na Wagiriki huko Asia Ndogo.

Lakini pia unaona kutoka kwa chungwa hili kubwa hapa kwamba makoloni hayo yote madogo ya Ugiriki yako katika himaya ya Uajemi. Na Wagiriki walihisi kwamba Waajemi, vema, Wagiriki walihisi kwamba ilikuwa makosa kwa Waajemi kuwatawala Wagiriki kwa sababu Wagiriki walikuwa watu wenye msimamo mkali wa kikabila. Unajua, kila mtu mwingine ni mshenzi ikiwa wewe si Mgiriki.

Naam, kila mtu katika siku hizo alikuwa na msimamo wa kikabila, lakini Wagiriki walikuwa na msimamo zaidi. Sivyo? Vyovyote vile, Vita vya Uajemi vilianza na uasi wa Mileto, ambao, naamini, hapa chini, ni vigumu kidogo kuuona, lakini naamini uko chini. Mileto aliasi dhidi ya himaya ya Uajemi mnamo 500 KK.

Na Waajemi, bila shaka, walikomesha uasi huo, na hilo liliwatia wazimu Wagiriki. Kwa sababu kulingana na mawazo yao, Wagiriki walikuwa na haki ya kuwa huru kutokana na utawala wa kishenzi. Na kulikuwa na kiasi fulani cha ukatili kilichohusika katika kukandamiza uasi huu pia.

Dario anaamua kupanua milki yake hadi nchi za Ugiriki. Mnamo 492 KK, alituma meli za kivita kwenda Ugiriki, na ilibidi arudishe udhibiti wake wa milki hizi hapa juu, Thrace na Makedonia, kwa sababu zilikuwa zimeweza kujitenga na utawala wa Uajemi kwa muda. Hata hivyo, katika mchakato huo, aligundua kwamba maji hayo yanaweza kuwa hatari sana.

Na kwa kweli, Waajemi wangepigandua mara kadhaa kwamba maji haya yanaweza kuwa hatari sana. Na alipoteza meli zake nyingi zilizovunjika kwenye miamba. Mojawapo ya vita maarufu zaidi vya mapambano ni Vita vya Marathon.

Marathon iko hapa chini katika eneo hili. Na kilichotokea hapa ni kwamba wanajeshi wa Uajemi na wanajeshi wa Ugiriki walikuwa wakipigana katika bara la Ugiriki. Na Waajemi walishindwa vikali na Wagiriki.

Na kilichotokea ni kwamba, kulingana na hadithi, mkimbiaji alikimbia kutoka Marathon hadi Athens kuripoti habari za ushindi. Na mara tu alipomaliza mbio zake na kusema, tumeshinda, alikufa mara moja. Naam, maili 26 kutoka Marathon hadi Athens.

Na hivyo, bila shaka, hilo limetupa jina la mbio za maili 26 zinazoitwa Marathon, ambazo bado zinadai wahanga wengi hadi leo. Labda sivyo. Lakini hata hivyo, mnamo 487, Misri iliasi dhidi ya Milki ya Uajemi.

Kwa hivyo, Wagiriki wanapaswa kushuka, au Waajemi, badala yake, wanapaswa kushuka na kushughulikia kuzima uasi wa Wamisri. Na kwa hivyo, wanapaswa kuacha vita vyao dhidi ya Wagiriki wakati huo. Na hivyo ndivyo inavyomaliza seti ya kwanza ya vita vya Waajemi.

Mwaka 486 KK, Dario alikufa kwa aina fulani ya ugonjwa. Hatujui ni nini hasa. Huenda ikawa ni sababu za asili.

Alikuwa akianza kuwa mzee sana kufikia wakati huu. Lakini, unajua, kila mtu huwa anakisia kwamba labda alitiwa sumu au kitu kama hicho. Lakini hata hivyo, tunachoweza kusema ni kwamba alipofariki, Milki ya Uajemi ilikuwa imara na ilianzishwa kwa historia ndefu ya utawala wenye faida na, ningesema, wenye utaratibu.

Kwa bahati mbaya, hilo halingekuwa kwa sababu baadhi ya warithi wake hawakuwa na uwezo. Lakini hilo liko mbali kidogo na hapo. Kwa hivyo, moja ya maswali ambayo watu hujiuliza mara nyingi ni, kwa nini majeshi madogo ya Ugiriki yangeweza kushinda majeshi makubwa zaidi ya Uajemi? Hili lingewezaje kutokea? Sehemu yake ni kutia chumvi.

Karibu bila shaka, majeshi ya Ugiriki hayakuwa yamezidiwa idadi ya 10 kwa 1 na wanajeshi wa Uajemi, lakini kwa namna fulani, waliweza kuyashinda yote. Lakini hakuna shaka kwamba majeshi ya Ugiriki yaliweza kushinda mara nyingi majeshi makubwa zaidi ya Uajemi. Na kuna sababu kadhaa za hilo.

Mojawapo ya sababu ilikuwa ni kwa sababu ya aina tu ya silaha ambazo askari walitumia. Kwa kawaida wapanda farasi wa Kiajemi hawakuvaa silaha za kivita. Kwa upande mwingine, Wagiriki walikuwa na silaha nyingi za kivita.

Na walitumia ngao hizi nzuri na panga hizi ndefu na mikuki hii mizuri mirefu. Jambo lingine pia, ni kwamba Wagiriki walikuwa maveterani waliofunzwa vizuri sana, walio na uzoefu wa vita. Sababu ni kwamba Wagiriki walikuwa wakipigana kila wakati.

Kitu pekee ambacho Wagiriki walichukia zaidi kuliko wao kwa wao kilikuwa wageni. Lakini Waathene waliwachukia Wasparta. Wasparta waliwachukia Waathene.

Wote wawili waliwachukia Watheba. Waliwachukia Wakorintho. Kila mtu alichukia mwenzake huko juu.

Walikuwa wakipigana kila mara. Na kila mtu alikuwa akijifunzia vita kila mara. Kila mtu alikuwa akijifunzia vita.

Ilichukuliwa kuwa mojawapo ya makubwa zaidi, na karibu jambo pekee ambalo mwanamume halisi angefanya ni kuwa shujaa huko Ugiriki. Naam, si sana huko Uajemi. Waajemi walikuwa watulivu kidogo.

Ukweli ni kwamba, jeshi lao kubwa lilikuwa na askari wa jeshi, watu walioajiriwa kama mamluki. Kwa hivyo, walikuwa wakipigania aina tofauti za vitu pia. Una Wagiriki wanaopigania fahari yao ya kitaifa, ili kulinda ukuu wao wa Ugiriki.

Na majeshi ya Uajemi yanapigania pesa. Kwa hivyo, kwa aina hizo tofauti za motisha, pamoja na aina tofauti za mafunzo, na hatimaye aina tofauti za mbinu, moja ya mambo ambayo tutazungumzia baadaye kidogo ni matumizi ya phalanx, ambayo ilikuwa mbinu ya vita yenye ufanisi wa ajabu. Wagiriki waliweza kujizuia na mara nyingi kushinda vikosi vikubwa zaidi.

Kwa hivyo, baada ya Dario kufa, mrithi wake anachukuliwa na mtu anayeitwa Xerxes. Na Xerxes amekuwa maarufu kutokana na filamu ya "300", na taswira yake hapo akidai kuwa mungu na vitu vya aina hiyo. Xerxes hakuwahi kudai kuwa mungu.

Wafalme wa Uajemi hawakudai kuwa miungu. Hiyo ni kweli, hiyo ni zaidi ya kitu cha Kigiriki, kusema ukweli. Lakini kwa vyovyote vile, Xerxes alitawala kwa miaka 20, kuanzia 485 hadi 465 KK.

Huenda hii ni picha yake ambayo, hatukuwa na picha nyingi nzuri za Xerxes. Picha nyingi baadaye zilipotea kwa njia mbalimbali. Lakini alikuwa mwana wa Dario, na mwanamke aliyetwa Atossa, ambaye alikuwa binti wa Koreshi Mkuu.

Kwa hivyo, kwa kweli ana haki kubwa zaidi ya kiti cha enzi kuliko baba yake. Lakini agizo lake la kwanza la kazi, mara tu atakapokuwa mfalme, ni kuzima uasi huo huko Misri. Na kisha Wababiloni nao wakaasi.

Sasa, hapa ndipo tunapogundua kwamba Xerxes ni mtu wa aina tofauti na babu yake Koreshi au baba yake Dario. Mtu mkatili zaidi katika njia yake. Sasa, huko Babeli, hakukomesha uasi kwa ukatili tu, na alijulikana kwa kuwaua watu wengi, lakini alichukua sanamu ya Bel, au Marduk, mungu mkuu wa Wamisri, na akaiyeyusha kuwa takataka, kama njia ya kuwaaibisha kabisa watu wa Babeli.

Sasa kumbuka, bila shaka, Koreshi Mkuu alikuwa na ndoto hii nzuri kuhusu jinsi Marduk alivyomwita na kumshika mkono na kumpeleka Babeli. Na sasa hapa tunaona Xerxes akiyeyusha sanamu yake. Alifanya uvamizi wake wa kwanza dhidi ya Ugiriki mwaka wa 480 KK, kuanzia mwaka wa 480 hadi 479.

Anajulikana kwa vita hivi vya ajabu vya Thermopylae Pass. Na hii imefanywa ya kimapenzi na ya kifalsafa, lakini kimsingi hadithi ni kwamba wanajeshi wa Xerxes wa Uajemi wanaingia ndani ya nchi, wakielekea Athene. Na Waathene walihitaji

kuwahamisha watu wao, kwa sababu waliogopa mambo yote mabaya ambayo Waajemi hawa waovu wangewatendea watu wao.

Kwa hivyo Waathene walipokuwa wakiwahamisha watu wao, kikosi cha Waspata, wanajeshi 300 wa Sparta, waliana kuwaelekeza kwenye njia ya Thermopylae. Na kulingana na hadithi hiyo, kwa siku kadhaa waliweza kuwazuia hadi Waathene walipofanikiwa kuhama mji wao. Kila Msparta alikufa vitani isipokuwa mmoja.

Na aliona aibu sana kwamba hakufa kiasi kwamba alijiua. Ndiyo, hiyo ndiyo hadithi kulingana na Wagiriki. Nasi, unajua, tutachukua hilo tena kwa chembe ya chumvi kidogo.

Kulingana na Wagiriki, Xerxes alipofika Athene, aliharibu mji, akaupora, akafanya maafa makubwa, na kuteketeza miji yote mikubwa kabisa.

Kwa mara nyingine tena, hii ni kulingana na Wagiriki. Na kwa mara nyingine tena, tunachukua hii kwa chumvi kidogo. Na sehemu ya sababu ni kwa sababu hakuna ushahidi wa akiolojia kwamba hii iliwahi kufanywa, sivyo? Hapa kuna moja ya matumizi mazuri ya akiolojia, unajua.

Hakuna ushahidi kwamba aliiteketeza Athene kabisa. Na inaonekana kama ni jambo lisilo la kawaida kwa Waajemi kupewa uharibifu wa kiholela. Isipokuwa, bila shaka, sanamu za Marduk, za watu waliokuwa wakiwaasi.

Hatimaye, kwa mara nyingine tena, ilibidi wajiondoe. Kulikuwa na vita, vita vya majini huko Salami. Na hii ikawa janga kwa Waajemi.

Ni jinsi hadithi inavyosimuliwa. Wagiriki walikuwa na meli ndogo kuliko meli za Kiajemi. Meli za Kiajemi zilikuwa kubwa sana na hazikuweza kuendeshwa kwa urahisi.

Na Waajemi walifanikiwa kuwavutia meli za Wagiriki kwenye eneo lenye maji machache na mahali ambapo palikuwa pagumu kusafiri. Na kisha Wagiriki wakawazuia. Karibu waangamize meli zao.

Na naamini kwamba kuna hadithi nzuri ambazo Wagiriki husimulia tena kuhusu mambo haya. Lakini moja ya hadithi zinazosimuliwa ni kwamba mmoja wa mashujaa wachache wa vita hivi vya majini alikuwa kamanda wa kike wa moja ya meli za Uajemi. Na Xerxes alikata tamaa na kusema, wanawake wangu wamekuwa wanaume na wanaume wangu wamekuwa wanawake.

Kwa vyovyote vile, kwa hivyo Xerxes alilazimika kurudi mashariki kwa sababu Wababeli waliasi tena. Nashangaa kwa nini. Je, inaweza kuwa jambo linalohusiana na labda ukweli kwamba aliyeyusha sanamu ya mungu wao? Labda.

Lakini hata hivyo, vikosi vilivyobaki katika Uajemi na vikosi vilivyobaki vya Uajemi katika Ugiriki vilishindwa katika Vita vya Plataea, jambo ambalo ni la kushangaza kwa sababu halipatikani sana hewani . Unajua, hakuna mtu aliyetengeneza filamu kubwa kuhusu Plataea au kitu chochote. Hakuna vitabu vya katuni au kitu chochote cha aina hiyo.

Na hata Wagiriki hawakuonekana kuiona kuwa muhimu sana. Lakini kwa kweli vita hivi vilionyesha mabadiliko ya wimbi. Kwa sababu mauaji ya majeshi ya Waajemi huko Plataea yalikuwa ndio mwanzo wa mashambulizi ya Waajemi nchini Ugiriki.

Mfano mwingine wa Xerxes ambao tunaweza kuuita kutovumilia, ningeuita zaidi mfano wa uchaji wake, ulikuwa maandishi ya daiva . Daiva ni neno la Kihindi-Kiaryan, neno la Kiajemi. Labda linahusiana na neno deus, ambalo linamaanisha, unajua, Mungu.

Lakini inarejelea roho ya kimungu. Na kwa Wazoroasta, daiva walikuwa mashetani. Sasa, Wazoroasta, tutazungumzia hilo baada ya muda mfupi.

Lakini Uzoroasta, kufikia wakati wa Xerxes, ulikuwa umekuwa dini kuu ya Milki ya Uajemi. Na Uzoroasta, kwa sehemu kubwa, ulikuwa dini yenye uvumilivu sana. Lakini ulikuwa na mipaka yake.

Na kuabudu mapepo, kama walivyoyaona, ilikuwa mojawapo ya mipaka hiyo. Na kwa hivyo tuna maandishi haya mazuri kutoka kwa Mfalme Xerxes ambapo anasema, nilipokuwa mfalme, kulikuwa na mmoja kati ya nchi hizi ambaye alikuwa katika uasi. Ahura Mazda, huyo ndiye mungu mkuu wa Wazoroaster, alinisaidia.

Kwa neema ya Ahura Mazda, niliipiga nchi hiyo na kuiweka chini mahali pake. Na miongoni mwa nchi hizi, kulikuwa na mahali ambapo hapo awali pepo, daiva , waliabudiwa. Baadaye, kwa neema ya Ahura Mazda, niliharibu patakatifu pa pepo.

Nami nilitangaza kwamba mapepo hayataabudiwa. Loo, kuingiliwa kwa kidini huko, sivyo? Mahali ambapo mapepo yaliabudiwa hapo awali, hapo ndipo nilipoabudu Ahura Mazda kwa wakati unaofaa na kwa njia inayofaa. Na kulikuwa na mambo mengine ambayo yalikuwa yamefanywa vibaya ambayo niliyafanya kuwa sawa.

Nilichofanya, yote nilifanya kwa neema ya Ahura Mazda. Ahura Mazda alinisaidia hadi nilipokamilisha kazi. Kwa hivyo hapa, tunaona mipaka ya uvumilivu wa Waajemi.

Wakiabudu miungu, unajua, na walikuwa na mwelekeo wa kufikiria miungu mkuu ya mataifa mengine kama udhihirisho tofauti wa Ahura Mazda. Kwa hivyo, walielewana vizuri na Wayahudi, jambo ambalo lilikuwa la kuvutia kidogo. Na tutazungumzia hilo baadaye kidogo.

Lakini viumbe ambavyo walikuwa wameviona kuwa mapepo chini ya dini ya Zoroastrian havikuvumilia ibada ya mizimu hiyo. Mambo mengine ambayo Xerxes aliyatimiza. Naam, Xerxes alikuwa ameo mwanamke aliyeitwa Amestris, binti wa Otanes, ambaye alikuwa mmoja wa wakuu saba waliohusika na kumweka Dario katika ofisi kama mfalme.

Naweza kuongeza kwamba Amestris hakuwa mtu ambaye ungependa kuolewa naye. Alikuwa mmoja wa wapumbavu wakubwa wa historia. Na miongoni mwa mafanikio yake mengi, tunaweza kusema, ni alipogundua kwamba mumewe alikuwa na uhusiano wa kimapenzi, jambo ambalo, unajua, lilikuwa la kawaida kwa siku hizo.

Alimfanya mama wa mwanamke ambaye alikuwa amemfanyia mapenzi akatwe pua na kifua na akamkata tu na kumkata kabisa na kumpeleka hadharani kama aibu, kama ujumbe kwa mumewe asifanye jambo la aina hii tena. Na pia kama njia ya kuonyesha tu utawala wake juu ya familia zingine tukufu, kwa sababu hivi havikuwa jinsi ulivyowatendea watu tukufu huko Uajemi, unajua. Baadaye, tunaambiwa kwamba karibu na mwisho wa maisha yake, ili kuhifadhi roho yake kwa ajili ya maisha ya baada ya kifo alipojua alikuwa karibu kufa, aliweka kundi la vijana tukufu waliozikwa chini chini kama sadaka kwa miungu ya ulimwengu wa chini.

Sasa, hiyo haionekani kama Zoroastrian. Lakini kwa vyovyote vile, na hii inaweza kuwa propaganda ya Kigiriki, nani anajua. Lakini kwa vyovyote vile, kila mtu alifikiri kwamba huyu alikuwa mwanamke wa kutisha sana, si aina ya mwanamke ambaye ulitaka kucheza naye.

Jambo lingine alilofanya ni kujenga lango la mataifa yote na ukumbi wa nguzo 100 huko Persepolis. Persepolis ilikuwa mojawapo ya miji mikubwa ya ulimwengu wa kale, na Xerxes alihusika na miradi kadhaa ya ujenzi iliyoifanya iwe ya kuvutia sana. Alikamilisha Apadana, jumba la Dario, na hazina, ambayo ilikuwa imeanzishwa na Dario lakini haikuwa imekamilika naye.

Alijenga jumba lake mwenyewe, mara mbili ya ukubwa wa baba yake, bila shaka, unajua. Aliuawa mwaka wa 465 KK na jamaa aliyeitwa Artabanus, ambaye alikuwa kamanda wa walinzi wa kifalme, ambayo labda ilikuwa nafasi yenye nguvu zaidi katika mahakama wakati huo, kwa msaada wa towashi wa kifalme. Na hili ni moja ya mambo ambayo yatakuwa mada kuu katika Uajemi kuanzia wakati huu na kuendelea, ni jukumu la matowashi hawa wa kifalme.

Kwa sababu hawa jamaa wana nguvu na ushawishi na hatari, kwa sababu inaonekana hawana cha kupoteza. Lakini moja ya mambo mengine, bila shaka, ambayo ni muhimu kuhusu Xerxes, hasa kwa Wayahudi, ni kwamba hadithi ya Esta imeandikwa wakati wa utawala wa Xerxes. Sasa, lazima niseme ni vigumu sana kupatanisha kihistoria hadithi ya Esta na kile tunachokijua kuhusu historia ya Uajemi.

Wasomi kadhaa wamejaribu, na matatizo kadhaa yametatuliwa. Lakini nadhani tatizo moja ambalo halijatatuliwa ni ukweli kwamba, kulingana na wanahistoria kadhaa tofauti, mke wa Xerxes alikuwa mwanamke huyu mchafu aliyeitwa Amestris, si Myahudi Esta. Kwa hivyo hadi mtu atoe suluhisho la busara kwa tatizo hilo, tunapaswa kusema kwamba swali la kama Esta anapaswa kuchukuliwa kama historia, au tuseme kama labda kama fumbo zaidi, linapaswa kubaki swali wazi.

Artashasta alitawala kuanzia 465 hadi 424 KK, utawala mrefu sana, kwa kweli. Yeye ni mwana wa Xerxes na Amestris, na alichukua madaraka Xerxes alipouawa. Kufikia hatua hii, nadhani Waajemi walikuwa wamechoka na Wagiriki.

Waliamua kwamba kujaribu kutafuta aina yoyote ya ushindi wa Ugiriki hakukuwa jambo la kawaida. Kwa hivyo, badala ya kushambulia Ugiriki moja kwa moja, Artashasta alitoa pesa nyingi kwa falme na falme ndogo ndogo ambazo zilikuwa zikiasi dhidi ya Wagiriki. Jamani, hili linasikika kuwa la kawaida kwa mtu yeyote anayejua chochote kuhusu siasa za kisasa, lakini kimsingi wangeweza kudai, oh, haikuwa sisi, kwa kweli, kwa uzito, hatukuwa na uhusiano wowote nalo, unajua? Na ni kama, vema, kwa nini mikuki hii imetengenezwa huko Persepolis ikiwa imechapishwa pembeni, unajua? Kwa hivyo ndio, Waajemi walikuwa wakiwatia moyo watu kuasi dhidi ya utawala wa Wagiriki, lakini hawakufanya hivyo wenyewe.

Alisaini mkataba na Athene na Argos mnamo 449 KK, kimsingi akisema, hatutawasumbua ninyi na nyinyi hamtatusumbua. Katika hatua hii, tunajua kwamba Uzoroastia ulikuwa wazi kabisa dini ya Milki ya Uajemi, dini ya serikali. Na hii ilikuwa nzuri kwa Wayahudi, haikuwa nzuri sana kwa watu waliokuwa wakiabudu daiva, vitu ambavyo watu waliviona kama mashetani.

Lakini kwa Wayahudi, mambo yalienda vizuri sana, kwa sababu, kama tutakavyozungumzia kuhusu hotuba inayofuata, kulikuwa na kufanana kwingi kati ya Uzoroasta na Uyahudi, jambo lililofanya dini hizo, kwa namna fulani, ziendane sana. Na kwa hivyo kulikuwa na msingi mwingi wa mazungumzo hapo. Na moja ya mambo makubwa, bila shaka, aliyowafanyia Wayahudi ni kwamba aliwaagiza kazi ya Ezra na Nehemia.

Ezra alienda Yuda wakati huu, na bila shaka, hadithi yake iko katika Biblia, kwa hivyo hatuhitaji kuipitia kwa undani wowote. Lakini Ezra alienda na kazi, kimsingi, ya kuwaletea watu wa Yerusalemu sheria za Musa. Na moja ya mambo hayo ni ya ajabu unaposoma kitabu cha Esta, ukiona kwamba Ezra aliposimama mbele ya watu na kusoma sheria za Musa, na inasema watu walilia na kurarua mavazi yao kwa sababu walisema, hatukujua mambo haya.

Kama, unajiuliza, wangewezaje kutoijua? Labda Biblia haikuwa kwenye rafu ya vitabu ya kila mtu siku hizo. Kwa hivyo ndio, na sio watu wengine tu wamedai, unajua, hiyo ni kitabu cha Ezra tu. Tunawezaje kukiamini? Kweli, tuna ushahidi wa akiolojia

unaounga mkono baadhi ya madai haya, na tutazungumzia hilo baada ya muda mfupi.

Bila shaka, Nehemia ana jukumu la kujenga upya ukuta wa Yerusalemu. Na kama nilivyozungumzia hapo awali, hilo, bila shaka, lilizingatiwa kuwa muhimu. Tunajua kwamba majirani wa Yudea, Yuda wakati huo, au Yehud , kama ilivyojulikana wakati wa kipindi hicho cha Uajemi, majirani wa Yehud hawakutaka ukuta huo ujengwe upya kwa sababu ingemaanisha kwamba jiji la Yerusalemu lilikuwa likiinuka tena.

Ilikuwa inakuwa mji. Ilikuwa inajitetea. Ilikuwa inajifanya kuwa mahali ambapo watu wangeweza kujivunia wao ni nani na wanapoishi.

Kwa hivyo, kulikuwa na upinzani mkubwa, lakini chini ya Artashasta, Wayahudi walipewa rasilimali walizohitaji ili waweze kukamilisha ukuta huo. Kwa hivyo, baada ya wakati wa Artashasta, tuliingia katika kile kilichoitwa awamu ya kitamaduni ya Milki ya Uajemi. Wakati huu, hawakuwa na nia ya kushinda, na hawakuwa na nia hata kidogo katika utawala.

Tunaiita awamu ya kitamaduni kwa sababu ya miradi mingi ya ujenzi , kazi za sanaa na fasihi na vitu vingine ambavyo viliboreshwa na kupanuliwa wakati huu. Hakukuwa na mafanikio mengi makubwa kutoka kwa watu hawa. Dario II alitawala kwa miaka 20.

Tunajua kwamba aliwasaidia Wasperta walipokuwa vitani dhidi ya Waathene, jambo ambalo lilikuwa la kejeli baada ya vita hivyo vyote vya Thermopylae Pass. Artaxerxes II, kuanzia mwaka 404 hadi 358, alijenga mahekalu mengi na kutumia pesa nyingi kusaidia maeneo mbalimbali kuzunguka himaya yake kujenga upya na kutukuza nyumba za miungu yao. Lakini kufikia hatua hii, uozo ulikuwa tayari katikati ya Milki ya Uajemi.

Kama nilivyoweza kusema kidogo tayari, Waajemi hawakuwa watu wakali sana. Hawakuwa watu wapenda vita. Kwa sehemu kubwa, kwa wakati huu, walikuwa wakiishi kutokana na mafanikio ya Dario na Koreshi kabla yake, ambayo, unajua, ni msingi mzuri.

Lakini watu kufikia kipindi hiki, mimi nilikuwa mmoja wa maprofesa wangu katika shule ya uzamili, alisema, unajua, tunawafikiria watu hawa kama wakamilifu, lakini tukubaliane ukweli, walikuwa wadhalimu, hasa unapowafikia watawala wa mwisho. Watu hawa hawakuwa na uwezo na walikuwa wazuri sana katika usimamizi mbaya wa himaya na rasilimali za himaya. Artaxerxes III, kuanzia 558 hadi 338 KK, alianza utawala wake kwa kuwaua ndugu zake.

Wanane kati yao ni ndugu wa kambo. Hii inasikika kama hadithi kutoka katika kitabu cha Waamuzi. Hivi ndivyo alivyojipatia kiti chake cha enzi.

Alifanikiwa kuiteka Misri tena, kwa hivyo lazima umsifu kwa hilo. Lakini alikufa, labda, kwa sababu ya kupewa sumu na jamaa aliyeitwa Bagoas . Na jamaa huyu anajitokeza tena na tena.

Huyu jamaa Bagoas alikuwa towashi wa mahakama. Na tena, matowashi kwa wakati huu wanakuwa muhimu sana katika maisha ya siasa za Uajemi. Unajua kidogo kuhusu matowashi.

Hutaki kujua hadithi za jinsi walivyowafanya matowashi kwa sababu ni jambo la kutisha. Kulikuwa na mbinu mbili kuu na hakuna hata moja kati ya hizo iliyokuwa ya kupendeza. Lakini mara nyingi sana, taifa liliposhinda taifa lingine, sehemu ya heshima hiyo ilikuwa wavulana wadogo ambao wangepanywa matowashi.

Wanaume waliohasiwa ambao inadaiwa wangetumika kama raia waaminifu na watumishi. Wangeweza kuaminiwa na majukumu mengi kwa sababu hukuhitaji kuwa na wasiwasi kuhusu wao kujaribu kujenga nasaba. Unajua, kama wewe ni towashi, hutapata watoto wa kuendelea nao baadaye.

Na katika siku hizo, kama hungekuwa na watoto ambao wangeweza kuendeleza urithi wako, basi hakukuwa na sababu ya kuwa na tamaa kubwa. Kwa hivyo matowashi waliaminiwa majukumu mengi, moja wapo, bila shaka, kuwatunza wanawake. Lakini kuna majukumu mengine pia.

Mara nyingi, matowashi walikuwa wanyweshaji. Hili limekuwa swali kuhusu nafasi ya Nehemia, kwa mfano, ambaye alikuwa mnyweshaji wa mfalme. Unajua, alikuwa au hakuwa towashi? Lakini hilo halina uhakika.

Hatujui. Lakini matowashi, kwa sababu mara nyingi waliaminiwa kutokuwa waasi, wangekuwa katika nafasi zenye mamlaka mengi. Na jamaa huyu, Bagoas , inaonekana alikuwa mmoja wa wajanja zaidi .

Tunaweza kusema alikuwa mtawala wa kifalme kwa njia yake na pia mchukuaji wa mfalme kwa sababu kuna uwezekano mkubwa kwamba alihusika katika mauaji ya Artashasta wa Tatu. Artashasta wa Tatu, 338 hadi 336, alikuwa na utawala mfupi sana hapa. Aliuawa na Bagoas , na tunamjua huyu kwa hakika.

Dario wa Tatu, 336 hadi 330. Aliwekwa kwenye kiti cha enzi na Bagoas . Sasa, kuna msemo wa mtu ambaye huenda unamjua unaosema, anayeishi kwa upanga atakufa kwa upanga.

Dario alimlazimisha Bagoa kujiua, akampa chaguo la kujiua mwenyewe au mimi nitakuua. Na Bagoa akajiua, na hivyo hilo likamfanya aondoke. Lakini vinginevyo

utawala wake unajulikana tu kwa jinsi ulivyoishia kwa sababu alishindwa na Alexander Mkuu, na utawala wake ulikuwa mwisho wa Milki ya Uajemi.

Kwa hivyo hayo yakisemwa, kidogo kuhusu matokeo ya Milki ya Uajemi. Hatujui mengi Magharibi kuhusu Waajemi. Hatufikirii sana kuwahusu, kwa sababu historia imeandikwa na washindi, na washindi walikuwa Wagiriki na Warumi na Magharibi.

Na kwa hivyo, hatufikirii sana kuhusu kile kilichotokea na kile kilichowapata Waajemi. Lakini kwa kweli, baada ya siku za kuanguka kwa Milki ya Uajemi, hatuwezi kuwaaga watu hawa, kwa sababu bado walikuwepo Wamedii, na bado walikuwepo Waajemi, na bado kulikuwa na watu wengine wa Indo-Aryan katika eneo hilo. Milki ya Achaemenid haikuwapo tena.

Alexander Mkuu alikuwa anakaribia kuimaliza mwaka wa 332. Lakini Waajemi walibaki kuwa taifa kubwa la dunia kwa karne nyingi zijazo. Kwanza kabisa, kulikuwa na Milki ya Parthia.

Sasa, Milki ya Parthia ilianza kweli mwaka wa 247 KK. Kwa hivyo kama miaka 100, sio miaka 100 baada ya wakati wa Alexander Mkuu. Ilidumu hadi 242 BK.

Hiyo ni muda mrefu. Warumi walikuwa wakigongana vichwa kila mara dhidi ya Waparthis. Ilianzishwa na kabila la Irani lililoitwa Waparni.

Kwa mara nyingine tena, hawa walikuwa watu wa Indo-Aryan waliokuwa na uhusiano na Wamedii, ambao walikuwa na uhusiano na Waajemi. Na walijiita kulingana na Milki ya Achaemenid na kujaribu kimsingi kuiga utawala wao kulingana na Achaemenid. Wakati mmoja, waliweza kushinda karibu Mashariki yote ya Kati na wangekuwa muhimu sana baadaye katika masuala ya Kiyahudi, ikiwa ni pamoja na wakati wa mtu aliyeitwa Herode Mkuu.

Milki ya Sassanid. Baada ya siku na kuanguka kwa Milki ya Parthian, tulipata kuibuka kwa himaya nyingine ya Uajemi inayoitwa Sassanid. Kwa kweli walijiita au wamejulikana kama Milki ya Pili ya Uajemi kwa sababu hii ilikuwa na kitovu chake katika Uajemi.

Kwa mara nyingine tena, hapa palikuwa mahali pa ajabu. Milki ya Sassanid iliendelea hadi ushindi wa Waislamu. Lakini katika Milki ya Sassanid, kulikuwa na aina nzuri ya mng'ao wa utamaduni.

Jumuiya ya Wayahudi katika eneo hili, ambalo sasa linajulikana kama Irani, eneo la Uajemi, lilistawi kabisa chini ya Wasassani. Wakristo wakati mwingine waliheshimiwa sana. Nyakati nyingine, waliteswa, lakini ilienda huku na huko.

Lakini kulikuwa na aina hii nzuri ya kutoa na kupokea katika enzi hii. Milki ya Sassanid, pamoja na Milki ya Parthian, zote zilikuwa majimbo ya Zoroastrian yaliyojitambua. Lakini kwa sababu ya dini yao ya Zoroastrian, walikuwa na mwelekeo wa kuwavumilia sana watu wengine.

Ni kejeli kidogo. Wazoroasta karibu wametoweka. Bado wapo.

Bado unaweza kuwapata. Lakini karibu waangamizwe na mateso katika baadhi ya majimbo ya Kiislamu kwa sababu ya ukweli kwamba hawazingatiwi kuwa watu wa kitabu. Kwa hivyo katika uelewa wa Waislamu, na ninazungumzia, bila shaka, kuhusu Uislamu wenye msimamo mkali hapa, si Uislamu wako wa wastani zaidi.

Lakini wazo lilikuwa kwamba dini za Mungu mmoja, hasa dini za kitabu, Wayahudi, Wakristo, na madhehebu mengine madogo yanayodai kumwabudu Yohana Mbatizaji na kumfuata Yohana Mbatizaji, yalivumiliwa kwa sababu yote yalionekana kuwa hayajakamilika, hayana ufunuo, lakini yangeweza kukombolewa. Labda siku moja wangejifunza Kurani na kujifunza kumtambua nabii. Kwa upande mwingine, Wazoroasta hawakuonekana kama watu wa kitabu.

Na hivyo, wanakabiliwa na mateso mengi kutoka kwa mataifa ya Kiislamu yenye msimamo mkali zaidi. Kwa hivyo, chini ya himaya hizi za Zoroastria, Wayahudi walistawi, na Ukristo kwa kawaida ulivumiliwa. Ulipovumiliwa, ungeweza kukua, ungeweza kuchunguza shughuli nyingi za kiakili, na fursa nyingi za aina hii za kuungana na kukua kwa mataifa na watu tofauti zilitokea hapo chini ya mwavuli na chini ya ulinzi wa ufalme wa Sassanid.

Kwa hivyo, tutazungumzia wakati ujao kidogo kuhusu utamaduni wa Kiajemi na zaidi kidogo kuhusu dini ya Zoroastrian na jinsi ingeweza kuathiri Uyahudi katika miaka ijayo.

Huyu ni Tony Tomasino, na mafundisho yake yalikuwa kuhusu Uyahudi kabla ya Yesu. Huu ni kipindi cha 3, Milki ya Uajemi.